Gyógyszerészet 40. 396–403. 1996.

A gyógyszerész irodalmi ábrázolása novellákban és regényekben

Dr. Stájer Géza

A gyógyszerész alakjának ábrázolása sokoldalú és kedvelt téma, amely a medicinális környezetből az irodalomba beágyazódott. Kétségtelen, hogy a gyógyszerész irodalmi figurájához olyan különleges tulajdonságok is kötődnek, melyek az orvos alakjával nem hozhatók kapcsolatba. A köztudatba végül olyan kép került, amelyben a gyógyszerész élményekből, képzeletből és véleményekből formálódott imázsa az irodalomból átvett tulajdonságokat is tartalmazva rögzült. Ennek a gyógyszerészképnek megismerése inspirált a jelen munka megírására, amely *D. Engelhardt* lübecki professzor közleménye [1] nyomán született.

Kedvelt téma

Főként a reneszánsztól napjainkig, a gyógyszerész figurája gyakran áll novellák és regények középpontjában, esetleg valamely történet mellékszereplőjeként bukkan elő. Sokszor ábrázolják költeményekben vagy színdarabokban, pl. *Calderon de la Barca, Shakespeare* és *Molière* barokk drámáiban és az operákban. Így, alakjával találkozunk többek között *Boccaccio* Dekameronjában (1349–1353) és *Bechstein* két regényében (A Salamon király gyógyszertár inasa, 1832 és A Salamon király gyógyszertár segédje, 1835). *Flaubert* híres könyvének a Madame Bovary-nak (1856) egyik kulcsfigurája gyógyszerész és ez a figura helyet kap *Fontane* Effi Briest c. művében (1895) vagy *Hašek* két történetének hőseként is (Egy régi drogéria, 1900 és Kamillacseppek, 1915). Gyógyszerész a szereplője *Joseph Haydn* Lo Speziale (1775) és *Gaetano Donizetti* Il Campanello (1836) című operájának.

Bűnügyi regények és a gyógyszerészet a mérgek révén szorosan összetartoznak. *Agatha Christie* regényeiben 83 különféle mérgezés fordul elő. Előtte és azóta egyetlen szerző sem írt ennyi méreggel történő emberölést, méghozzá olyan pontossággal, mint ő. Ezek közül, történeteiben 14 mérgezést cianiddal követnek el és 7 esetben morfint alkalmaznak. Hat ízben a gyilkos digitáliszhoz nyúl, ötször sztrichninnel teszik el a szereplőt láb alól. Tizennégyszer egyéb alkaloiddal mérgezik meg az áldozatot és négyszer az e célra már korán klasszikussá vált valamilyen barbiturráttal. Persze, az írónőnek könnyű dolga volt, mert *dr. Harold Davis* főgyógyszerésztől, a nagy méregszakértőtől kapta a tanácsokat. Westernfilmnek is volt már patikus a főszereplője, például az Old Californiában (1942, rendezte *William McGann*) *John Wayne* egy gyógyszerészt alakít, aki aranyásóként Sacramentóba érkezik és sikerrel veszi fel a harcot a város bűnöző uraival.

A gyógyszerészet és a gyógyszerész előfordul szólásokban és közmondásokban, pl. A gyógyszerészet nem szolgája, hanem nővére a medicinának, Nincs gyógyszerész méreg nélkül, A keserű pilulát cukorral kell bevonni stb. A patikaszámla nemcsak ma kerül sokba, de mindig drága árat kellett érte fizetni. A pontos adagot patikamérleggel mérik. A patikai rend és tisztaság közmondásos. Éppúgy a pontosság is. *Shakespeare* Rómeó és Júliájában a következő szárnyaló szavak olvashatók: O true apothecary! Thy drugs are quick (Oh, te derék gyógyszerész! Méregitalod mily gyorsan hat.).

Tanulóévek

„Kedves Ludolph! Ha komolyan meg akarod tanulni a gyógyszerészet mesterségét, fogadd meg, hogy hű, szorgalmas, alázatos, figyelmes, pontos, rendes, mértékletes, józan és béketűrő leszel, mert ez az a háromszor szent hármas, amellyel a gyógyszertári szolgálatra alkalmassá válhatsz. Megígéred, hogy mindig ennek a kilenc kívánalomnak megfelelően fogsz dolgozni?" A 17 éves tanuló, Ludolph, *Bechstein* A Salamon király gyógyszertár inasa című, 1832-ben megjelent elbeszélésében principálisa e szavainak kíséretében kezdte négyéves tanulóidejét, és határozott igennel válaszolt a kérdésre. Bár magában azt gondolta: „Kilenc múzsát el kell hagynom, ... kilenc kötelességet viszont a nyakamba vehetek helyette". *Bechstein* gyógyszerészinasát aztán eligazították még, hogy provizorjához alázatos, asszonyához szolgálatkész és udvarias, a személyzethez barátságos, de nem bizalmas, a betegekhez udvarias és előzékeny legyen. Természetesen, az orvoshoz való viszonyát is szabályozták: „a doktor urakat respektáld és légy hozzájuk szolgálatkész, mert ők a gyógyszertár alappillérei és minden vényük virágszirom, egy darabka a jóléthez és sok virágból majd koszorú lesz egyszer".

Ami a helyes üzleties magatartást illeti, az Egy régi drogéria új inasa *(Hašek* 1900 körül) főnökétől már az első napon határozott és egyértelmű eligazítást kap. „A vevőre mindig rá kell erőltetni valamit, ha már egyszer a patikába bejött. Amikor például fogkefét szeretne, egyúttal a fogporra is rá kell beszélni. Ha pedig fogport akar, akkor fogkefét is kell vetetni vele és meg kell jegyezni, hogy a fogkefe éppen alkalmi áron kapható."

A gyógyszerésszé nevelést e két szerzőn kívül, sok más irodalmi mű is bemutatja. *Wilhelm Raabe* A vadember című elbeszélésében (1874) a gyógyszerész így emlékezik: „Az inaséveimben tanultakat egész életemen át magammal vittem. Tanulóként hurcoltam a laboratóriumba, öt vagy hat éven át jón és rosszon keresztül, egyik járványtól a másikig, egyik éjszakai csöngetéstől a következőig, az egyik doktor ajtajától a másikéig." Ennek a Kristeller nevű gyógyszerésznek a tanulóévei nem is a gyógyszertárban, hanem kint a természetben kezdődtek, mert főnöke többször elküldte, hogy herbáriumába gyógynövényeket gyűjtsön. Bár abban az évszakban a környezet flórája teljes pompában virágzott, ő mégis mindennap messze elkóborolt a tájban vagy felkaptatott a hegyekbe, hogy azt és csak azt az egyetlenegy növényt keresse, ami a gyógyszerész szívéhez éppen közel állt és amit meg akart ismertetni vele.

Gyógyszerészi tevékenység

A képzéstől a praxisig vezető út nehéz, mert a gyógyszerész tevékenysége sokoldalú. *Ricarda Huch* Schlaraffis holdtánca című 1896-ban írt művében a jómódú gyógyszerész érdeklődése egyáltalán nem csökken a tudományos kutatások iránt. „Szorgalmával megszerezte a város egyetlen patikáját és ezzel gazdagság várományosa lett. A tekintélyes állás nem tette elbizakodottá; nap mint nap szüntelenül ott állt a tára mögött vagy tettvett a laboratóriumban, melyet közvetlenül az officina mellett rendezett be."

A gyógyszerészi tevékenységet az irodalomban néha szándékosan hátrányos oldaláról mutatják be. *Quevedo* Álmok (1627) című művében ironikusan így ír: „Angyal vezette kezét, amikor a szegényeknek pénz nélkül gyógyszert adott. De ördög is lakott benne, mert két gyógyszeres tartályával nagyobb kárt okozott, mint tízezer fegyver a háborúban; ezek a gyógyszeres dobozok, és egy pestisjárvány legalább két falut kiirtanának." A pokol *Quevedo* szerint gyógyszerészekkel van tele: „Míg mások olyan dolgokkal foglalkoznak, amelyekkel a mennyországba lehet kerülni, ők szereikkel a pokolra jutnak. A gyógyszerészek tisztára olyanok, mint az alkimisták, mindenből aranyat csinálnak, sőt még azt a papírt is eladnák, amibe a kenőcsöt csomagolják." Természetesen, sok gyógyszerész a mennyországba kerülhetne, de senki se higgye, hogy „halálukra annyi pénzt összegyűjtenek, hogy magukat tisztességgel eltemettethessék."

Quevedo ábrázolásához igen közel áll *Moscherosch* negatív gyógyszerész-képe (Philander von Sittewald csodálatos és valóságos látomásai, 1632), aki a gyógyszerészt az orvos rendőrének, legfőbb cinkosának és hű méregkeverőjének nevezi. „Mert a patikában minden olyan, mint a háborús fegyverek. A tároló edények valójában bombák és aknák, amelyek az emberi életet szétzúzzák és ezekre a tégelyekre igazából a fegyverek nevét kellene írni. A klistérek vége a pisztoly elsütőszerkezetéhez hasonlít; a pilulák ágyúgolyók; minden gyógyszer maga a halál: a hashajtószerek a purgatórium és a tisztítótűz. A patikusok ördögök; a gyógyszertár a pokol; a betegek szerencsétlen megkínzott és elátkozott lelkek."

A gyógyszerészi foglalkozáshoz tradicionálisan hozzátartozik a latin nyelv tudása. A gyógyszerek nevét, mennyiségét és készítését az orvos sok európai ország mellett Magyarországon még ma is latinul írja fel. Magának a latin nyelvnek beszéd szintű ismerete persze már nem követelmény. Mi sem könnyebb, mint ezen elcsodálkozni és a szakmának fricskát adni. Ezt teszi a nagy kópé *Karinthy Ferenc* Desztillált víz című írásában (1965), amelyben autójával megáll a fehérvári patika előtt. „A márciusi verőfény vidoran csillog az üvegeken, tégelyeken: a sok latin felírásból horáci ihletet szívok, s harsány derűvel köszönök rá a pult mögött várakozó három, fehér köpenyes nőszemélyre. – Salvete puellae! Aquam destillatam peto! Ám a fehér asszonyok komoran merednek rám, s a legkomorabb azt mondja: – Mi tetszik? – Quid est, pulcherrimae! Latine non loquimini? In apotheca? ... A három fehér asszonyok döbbenten néznek rám."

Munkahely

Ellentétben az előzőekkel, a gyógyszereket és a gyógyszertárat reálisan ábrázolja *Heiberg*, Heinrich a gyógyszerész (1885) című regényében, bár ez inkább ponyvairodalom, semmint igazi literáris alkotás. A gyógyszertár berendezése gondozott és ápolt; az iratszekrény polírozott mahagónifából készült, a laboratórium az épület földszinti szárnyában van elhelyezve. Egy épülettoldalékban kis fülkét alakítottak ki fürdőnek, a raktárhelyiség a földszinten található. A patikát vezető gyógyszerész és segédei a házban alszanak.

Raabe a betegekben kialakult nyomasztó érzések miatt, A vadember című művében ambivalens karakterrel ábrázol: „A gyógyszertárban jellegzetes patikaszag, a jólismert rend és tisztaság uralkodott... Ha az a szörnyű pad, amelyen legtöbbünk már egyszer lázas félelemmel és szorongással ülve várakozott, nem állna ott, a gyógyszerészi mesterség eszközei és készülékei mindenkiben a legnagyobb bizalmat keltenék."

A patika rendjéről és jellegzetes illatáról, melyek mármár a szentélyre emlékeztetnek, máshol is említés történik. *Bechstein* könyvének Ludolph nevű inasát, megérkezése után a Salamon király gyógyszertár pincéjébe vezetik: „Itt álltak a kenőcsök és szirupok, a zsírok és olajok, a desztillált víz és a szeszes oldatok; egyedülálló illat vagy szag, szokatlan borzongató lég uralkodott ebben a kiismerhetetlenségben, mely az egész boltozatos raktárhelyiséget betöltötte és az edények komor sora a gyertya tompa fényében a láthatatlanba veszett." A ház földszintjén őrizték a növényi drogokat. Egy elzárt kamrácskában múltból megmaradt ritkaságokat és avitt eszközöket tartottak: régi könyveket, egy krokodilt, viperákat, teknősbékát, csontvázat, egyszarvút, kőszáli sast, megszenesedett vakondokat, kutyaürüléket, sőt egy Erfurtban lefejezett anyagyilkos fickó véréből is keveset."

Hašek inasát (Egy régi drogéria) a patikai szag mindenhová elkíséri: „A sötét ház mindig tele volt a száraz drogok illatával, olyan szaggal, amelytől az első napokban csaknem elszédültem. Ez a szag annyira átitatta ruhámat, hogy mindenki már messziről megérezte rajtam a drogista tanulót." Templom vagy valamilyen más nemes dolog jutott eszébe *Penzoldt*nak Szerecsenpatika című (1938) művében: „A gyógyszertár gyógyító illatával mindig olyan oltalmat ígért, mint a templom; a helyiség a porcelán, üveg, sárgaréz és az aromás olajok hűvösségét árasztotta. Emellett különös hangot is adott. Ha az edények egymáshoz értek, úgy csilingeltek, olyan nemesen, mintha pohárköszöntőt mondanának."

Szép Ernő Patika című lírai színművében (1919) „a porcelántégelyek sorai látszanak a patikában, mintha gyenge holdfény sütné őket. A pulton egy nagy üvegtálban aranyhal úszkál. A pult mögött alacsony kettős létra áll." (A gyógyszerészi szakkifejezések összegyűjtésében és a színházi díszlet tervezésében *Kiss Károly* a Gyógyszerészsegédek Egyesületének tiszteletbeli elnöke volt a tanácsadó.)

A társadalom számos rétegéből származó legkülönbözőbb foglalkozású és felfogású emberek találkoztak a

gyógyszertárban és engedtek bepillantást életükbe és gondolkodásukba; olyanok, akik csak gyógyszerért jöttek, vagy maguk a betegek, sőt azok az orvosok is, akik kollégáik felől informálódni akartak (A Salamon király gyógyszertár segédje, 1835): „Ekkor ... megszemlélte a receptet és azt mondta: Na nézzük, mit is írt fel hát az én nagyokos kollégám!"

A Salamon király gyógyszertár inasa és segédje *(Bechstein)*, A vadember *(Raabe)*, vagy az Angyal *(Hašek)* gyógyszertárban úgy találkoztak az emberek, mint a kocsmában, és egy pohárka gyógylikőr, keserűital vagy köménypálinka mellett vidáman szórakoztak. „Nem gondolja ezredes úr, hogy mi itt jobban érezzük magunkat, mint a kocsmában?" – kérdezi a gyógyszerész a váratlanul felbukkanó látogatótól, akiben ifjúkori verekedős tanulótársát és barátját véli felismerni. Persze a gyógyszertár és a vendéglő között gyakran van konkurencia. *Raabe* patikájában sem csak gyógyszereket árulnak, „mert egy ilyen egészséges vidéken mint ez itt például, a vérbeli gyógyszerész mással is foglalkozik, például gyomorkeserűvel, gyümölcslevekkel nagyban, borkereskedéssel és ne felejtsük a gyógynövénykereskedelmet sem, amely egész Németországban igen jelentős. Csak a gyógyszerész viheti valamire. A doktor képtelen rá."

Társadalmi helyzet

Irodalmi közegben a gyógyszerészek társadalmi helyzetét különbözőképpen ábrázolják és ez természetesen a történelmi kortól és környezettől függ. *Jean Paul* Az üstökös (1820–1822) című regényében a gyógyszerészt Őrgrófnak hívják, ami az arisztokráciához való közeledés vágyát fejezi ki. Alázatosság felfelé és lenézés lefelé, ez jellemzi Zeusel udvari gyógyszerészt *Jean Paul* Hesperus című művében (1795): „Zeusel az udvar szemében másnak akart látszani, mint egyszerű klistérozó mesternek és valami mással szeretett volna hatni a hercegre, nem pedig szennalevéllel, ezért minden hétköznapi hírt drágán megvett, és ezeket sajátmaga számára kedvezővé formálva adta tovább, így próbálta a hercegi udvar légkörét a saját hasznára befolyásolni." *Wassermann* A csóktalan ajkak című elbeszélésének (1900) gyógyszerésze nemes, olyan báró, aki őrgróf-időkbeli házból származik.

A 19. századi irodalmi szövegekben szereplő gyógyszerész az orvossal, jegyzővel, plébánossal és tanítóval együtt a társadalmi elit tagjai közé tartozott. *Szép Ernőnél* (Patika, 1919) a jegyző, a postamester és a tanító a gyógyszerész kártyapartnerei. *Wassermann*-nál a doktor, a gyógyszerész, a polgármester és az iskolai tanácsos képezi az elitet. Az, hogy a gyógyszerész 1900 körül az úri és hivatalnoki rétegektől kereskedelmi jellegű tevékenysége következtében eltávolodik, *Heinrich Mann* Alattvalójának Gottlieb Hornung nevű gyógyszerészénél fejeződik ki világosan: „Nem azért tanultam hat szemesztert és tartoztam az előkelő körökhöz, hogy most fogkefét áruljak." A szülői ház társadalmi pozíciójáról *Thomas Mann* Doktor Faustus c. (1947) művének hőse Dr. phil. Serenus Zeitblom így vélekedik: „Csak annyit mondok, hogy a középosztály mérsékelt életszínvonalán élek, olyanon, mint a szülői házban, mert apám Wolgemut Zeitblom gyógyszerész volt."

Dominik *(Huch)* gyógyszertártulajdonosként tekintélyes álláshoz jutott: „Fontos, az orvoséval rokon hivatása, és titokzatosan komoly arca, no meg hallgatagsága miatt az emberek valamilyen különleges és megfoghatatlan lénynek tisztelték." Ámbár Dominik templombajáró volt, a plébános ellenségének tekintette, mert az volt a véleménye, hogy a gyógyszerész előkelősködő, nyugtalan agyú és beképzelt bolond, emellett a szembenállás eszméjét képviseli." Az ellenségeskedés a plébánost messzemenő tervekre inspirálta. „Arra gondolt, hogy jelentős pénzösszeg feláldozásával konkurens patikát nyit, ami Dominik üzleti helyzetét gyengíti és ezzel jelenléte a városban elhetetlenül." Homais gyógyszerész (Madame Bovary, *Flaubert*, 1856) Yonville-ben működött, de az emberek féltek tőle, és vacsorameghívását csak kevesen fogadták el, mert „rossz szokásai és politikai nézetei miatt sokszor szembekerült a legkülönfélébb személyiségekkel."

A gyógyszerész általában házasember és családja van. Szakmai tevékenysége magánéletére pozitív vagy negatív hatású. A betegekkel való állandó foglalkozás miatt, a magánéletben pihenésre vágyik, ami a hozzátartozókra következményeket ró. Hivatása korlátozza társadalmi érintkezését. *Keller* Mérgezési kísérlet (1847) című elbeszélésében a gyógyszerészt csak a saját foglalkozása érdekli, magától és feleségétől mindenféle változatosságot megtagad. A gyógyszerész „olyan ember, aki kora reggeltől késő estig tégelyei társaságában elektuáriumok, pilulák és kenőcsök között található, és szorgos keze bámulatos ügyességgel keveri a gyógyszereket, kivonatokat készít, postáját regisztrálja és egyáltalán mindent beszerez, ami a gyógyszertárban szükséges: nem jár szórakozóhelyre, nincs társasága és nem fogad el meghívásokat. Sőt, felesége „sem keres teatársaságot, nem jár színházba és kerüli a táncos összejöveteleket, egyetlen szórakozása csupán, hogy férjével minden héten istentiszteletre megy."

Szép Ernő Patika című színdarabjának (bemutatta a Belvárosi Színház 1920-ban, felújította a kaposvári Csiky Gergely Színház 1972-ben) gyógyszerésze részeg érzelmességében a betegekkel mitsem törődik. A karakterében még Bovárynévá sem emelkedő patikusné nem akar és nem tud szembenézni sorsával, és meg sem kérdezi magától, hogy boldog-e vagy boldogtalan. „Mondja, nagyságos asszony, szereti a principális urat? ... Nem mondtam, hogy nem szeretem. Nem is mondhatom." Balogh Kálmán a patikussegéd vágyaiban szertelen és mohó, érzékiségében gyermeteg. „Istenem, a principálisné! Tényleg szép asszony! Szép nő! Tényleg. Észre sem vettem." A darab szereplői a kapcsolatteremtés reménye nélkül élnek egymás mellett. *Karinthy Frigyes* e darabról Antipatika címmel irodalmi karikatúrát írt.

Orvoshoz való viszony

Az orvos és gyógyszerész közötti viszony közismerten sokféle és változatos; a határt nem mindig lehet élesen

meghúzni a két hivatás között, még akkor sem, ha *II. Frigyes* (1240 körül) a két foglalkozást szétválasztotta.

Boccaccio Dekameronjában a gyógyszereket az orvos még maga készítette. Éppúgy, mint a korlátolt és a csalástól sem visszariadó orvos, Simone, aki Bolognában tanult és a gyógyszerek készítése közben pszichológiai megfigyeléseket végzett: „Mintha betegei gyógyszerét az emberekkel való bánásmódból kellene összeraknia, mindent megfigyelt és megjegyzett." A laikus orvosok és a hivatásos orvosok között *Boccaccio* nem tett egyébként éles különbséget. Gilletta az orvoslás mesterségét éppúgy, mint a gyógyszerek készítését apjánál, Gerardonál tanulta.

Az irodalom megőrzi a régmúlt viszonyokat és előre vetíti a jövőbeni fejlődést. *Umberto Eco* A rózsa neve című történelmi regényében (1980) Severin barát röviddel a specializálódás előtt áll; ő egyébként botanikus barát, akinek kötelessége a fürdő, a kórház és a kert gondozása és rendbentartása. Severin a gyógynövények ismerője tudja, mely növények mérgezők és milyen hallucinációkat okoznak, de ezeket a titkokat nem árulja el senkinek. Ő az, aki a dozírozás elveivel is tisztában van. „Nincs olyan növény, amelyik csak táplálkozásra alkalmas és megfelelő dózisban nem használható betegségek kezelésére."

Találóan, de ironikusan fogalmazza meg *Grimmelshausen* Ezüst egyszarvú patikájának gyógyszerésze a 17. századi orvos és gyógyszerész közötti viszonyt a Csodálatos fészek (1672–1675) című művében. A gyógyszertár szakmai felügyeletét gyakorló orvosnak egyik látogatásakor a patikus a következőket mondja: „Méltóságos excellenciád, kegyeskedjék a jövőben csekélységemet, aki Önnek alázatos szolgája, magas pártfogásába venni és ott is tartani, és ha nem fárasztaná kegyedet, holnap délelőtt ismét meglátogatni gyógyszertáramat, amikor nagyrabecsült tudásával és bölcsességével, értékes tanácsaival és instrukcióival a talált hibákat nagylelkűen korrigálni tudja."

Az orvos gyógyszertárban végzett ellenőrző látogatását *Jean Paul* is leírja Az üstökös című művében, de a feszültséget a két foglalkozás között nem részletezi. Mindenesetre, ez a revízió a „Sárkánydoktor" számára csalódást okoz. Ellenőrzéskor azt konstatálja, hogy az ökörepe erősen besűrűsödött, látja a piszkos, elszáradt spanyol legyeket, a hamisított tannint és a kalcium-karbonáttal kevert arzén-trioxidot. Megjegyzi, hogy csak az orvosok ismerik a gyógyszerek szabályszerű készítését, amire a gyógyszerész úgy reagál, hogy megmutatja az erfurti egyetem doktorrá avatásán viselt cilinderét, ami valójában persze nem is az övé, hanem azt Worble nevű barátjától kapta.

Jean Paul Dr. Katzenberger fürdőhelyi utazása (1809) című művében a torzszülöttek iránt érdeklődő orvos (Katzenberger) és a gyógyszerész között heves vita kezdődött, amikor Katzenberger a gyógyszertár kitömött kétfejű és nyolclábú nyulát el akarta vinni anélkül, hogy árát teljes egészében kifizette volna. Katzenberger csak egy mérgezett nyíllal, mellyel elszántan fenyegetőzött, tudta a gyógyszerészt és segédjét visszavonulásra késztetni.

Flaubert Homais nevű gyógyszerésze, aki Charles Bovary-val, az orvossal a plébános ellen szövetkezett, maga is orvosként tevékenykedik. „Szerdánként a gyógyszertár sohasem volt üres. Az emberek bent szorongtak és tolongtak, persze kevésbé azért, hogy gyógyszereket vásároljanak, hanem inkább, hogy orvosi tanácsot kapjanak. Mert nagy volt Homais úr híre a környékbeli falvakban. Hatalmas önbizalma meggyőző benyomást tett a parasztokra, és azok a legjobb orvosnak tartották." Pedig Homais pontosan tudta, hogy ténykedését 1803 óta Franciaországban törvény tiltja; egyszer már névtelen feljelentés alapján, a főügyész Rouenbe idézte és figyelmeztette, persze nem túl nagy eredménnyel. „Bovary halála óta már három orvos is letelepedett Yonville-ben, de egyiküknek sem volt sikere. Homais mindegyiket tönkretette. Kiterjedt praxisa volt, a hatóság tisztelte, a közvélemény védte őt. Nemrég kapta meg a Becsületrend keresztjét."

Az orvos és a gyógyszerész viszonyát az irodalomban harmonikusnak is ábrázolják: az orvosok a gyógyszerészt respektálják, a gyógyszerész az orvost támogatja. *Fontane* rokonszenves gyógyszerésze Alonzo Gieshübler (Effi Briest, 1895) eltitkolja doktori címét, nem akar vele kérkedni, mert az orvosok rossznéven vennék; „a doktori cím csak bosszantaná az igazi doktorokat." Más helyen: „A doktor is és én is megtesszük a magunkét" – bátorítja *Raabe* Kristeller nevű gyógyszerésze egyik páciensét. *Wassermann* Maspero nevű orvosa és Baron gyógyszerész „belterjes és mélyértelmű beszélgetéseket folytatnak". Az orvosi hivatással való rokonságot és a különbséget *Max Frisch* adja meg találóan A locarnói gyógyszerész álma c. 1972-ben írt könyvében. „Doktor, így neveznek itt minden tanult embert, de ha orvosról van szó, azt mondják: a doktor."

Kutatási tevékenység

Irodalmi közegben, de a történeti valóságban a gyógyszerész nem csak gyógyszert készít és expediál, hanem kutatással is foglalkozik. A regényekben és elbeszélésekben ez a tevékenység az orvosi, kémiai és botanikai területre terjed.

A baseli *Christoph Glaser* gyógyszerészt, aki történelmi személyiség, *E. T. A. Hoffmann* (1776–1822) német író a Scuderi kisasszony (1820) c. detektívregényében (magyarul megjelent 1981-ben), amely *XIV. Lajos* korában játszódik, a következőképpen jellemzi: „Glaser német gyógyszerész, korának legjobb kémikusa, alkimista kísérletekkel foglalkozott, ahogyan ez az ő tudományát művelő embereknél gyakran előfordult. A bölcsek kövét szerette volna megtalálni." *Jean Paul* fiatal őrgrófja viszont gyémántot akart előállítani. Ezzel ellentétben, *Bechstein* Ludolph nevű gyógyszerészinasa soha sem tapasztalta, hogy főnöke akár az ő tanulóideje alatt, vagy később kutatással foglalkozott volna. „Nem kísérletezni kell itt, hanem recepteket készíteni" – mondta. *Balzac* Elvesztett illúziók című regényének (1837–1843) Chardon nevű gyógyszerésze egyidejűleg csodaorvos és kémikus is. Miután sebesülése miatt a katonai pályától meg kellett válnia, a köszvényt kezdte tanulmányozni, ami a betegség elterjedtsége miatt nemcsak tudományos dicsőséget, hanem anyagi jólétet is ígért.

Raabe Kristeller gyógyszerésze egykori mesterének

botanikai vonzalmáról így vélekedett: „Akkori principálisom a gyógyszerészetet szerette, de a botanika nemes tudományáért lelkesedett és teljesen bele volt bolondulva. Igen jelentős növényi szakértőnek tartották ... Amikor megérkeztem, vizsgáztatni kezdett botanikából, ami számomra nem jelentett nehézséget ... Vizsga után, megelégedése jeléül átnyújtott nekem egy Karl Linné életéről szóló könyvet, aztán beszélt a botanika tudományának mártírjáról. Végül arra buzdított, hogy a 16. századi legnagyobb holland botanikus zseni Charles de l'Ecluse-Carolus Clusius példáját kövessem."

Dominik *(Huch)* sem mindig csak gyógyszert készít. Azon munkálkodott, hogy egy új festéket állítson elő. Ezzel a találmánnyal egycsapásra meggazdagodott volna. „Mint a régmúlt idők alkimistái, akik a bölcsek kövén, vagy valamilyen életelixíren töprengtek, ült a laboratóriumában. A helyiség apró volt, tele tégelyekkel, edényekkel és üvegekkel: mindenütt a kísérletek vagy a tanulságos különleges reakciók eredményének gyönyörű színeit lehetett látni." Hasonlóan magasztos célja volt Pinkepank gyógyszerészinasnak is, *Brentano* Mesék Klopsftock iskolamesterről és öt fiáról című romantikus írásában (1811): „Hallottam, amint a gyógyszerész mozsárban keverget valamit, miközben azt mormolja, hogy gyógyszerész vagyok és ismerek egy növényt, amellyel akár a halottat is feltámasztom."

Flaubert, ha ironikusan is, Homais gyógyszerészt kutatónak ábrázolta. Homais magát kémikusnak és botanikusnak tartotta, meteorológiai megfigyeléseket végzett, epidemiológiai kutatásokkal foglalkozott, tudósításai és pamfletjei jelentek meg napilapokban, statisztikákat készített, jegyzeteket írt az Akadémiának (pl. az almabor készítésének követelményeiről). Ám, mindezt az író korlátolt tudományos ténykedésként jeleníti meg. *Jorge Amado* regényében (Flor asszony két férje, 1966) a patika a Gyógyszertár a tudományhoz nevet viseli.

Jellemző tulajdonságok

Mint minden foglalkozáshoz, a gyógyszerészethez is bizonyos világkép és meghatározott személyiség tartozik, mindezek még a történelmi korral és az egyéni tulajdonságokkal is ötvöződnek. A gyógyszerész általában takarékos, rendszerető, pontos egyén, aki egyben jó emberismerő, emberbarát, de kissé hóbortos, különc és álmodozó, néha pedig rosszindulatú és veszélyes ember.

Fontane gyógyszerésze Gieshübler, Effi üresfejű csábítójának Crampasnak ellenfigurájaként, mint emberi eszménykép jelenik meg. „Széplélek, eredeti figura, de mindenekelőtt ember" olvassuk róla. Gieshübler igen humánusan reagál a házassági tragédiára és a gyilkos párbajra, ahogyan Instetten szekundánsa elmeséli. „Ma reggel visszaérkeztem. Egy egész világot éltem meg, sok fájdalmasat, megindítót, elsősorban Gieshüblert. A legszeretetreméltóbb púpos, akivel valaha találkoztam. Magáról ugyan nem sokat beszélt, de az asszony, az asszony! A kis ember sehogyan sem tudott megnyugodni, és végül könnyekben tört ki. Hogy mi minden van a világon! Azt kívánom, minél több Gieshübler legyen. De a másfélék többen vannak."

Henoch Elias őrgróf *(Jean Paul,* Az üstökös) az emberek szemében a butaság netovábbját jelentette, mert azt hitte, hogy fiát a herceg saját fiává fogadja. Egyébként takarékos ember volt, tetteit mindig a birtokolni akarás és a szerzés vágya ösztökélte, amely tréfálkozásai mögé rejtve is jól kiérződött. „A vidámság a szerzés és kapzsiság legjobb denevérálarca; a gyógyszerész vidáman sziporkázó olaszos görögtüzei igen gyakran mellőzték a becsületet és az értelmet, de sohasem hagyták ki a profitszerzést."

Zeisel udvari gyógyszerészt nagyravágyó és gonosz embernek ábrázolta *Jean Paul,* Hesperus című regényében. „Egészében egy emberi kicsinyítőképző, jelentéktelen féreg testben és lélekben, mindenütt hegyes-szögletes: az álla, orra, válla, feje és az ajkai." Ennek ellenére, nála a gyógyszerész alakja ambivalens és semmiesetre sem csak negatív: „Szívélyessége ellenére von Haus aus hazudozó alkat, nem rosszindulatból, hanem azért mert finomkodó akart lenni." A takarékosság Keller gyógyszerésznél (Mérgezési kísérlet) fukarsággá válik, de nem a megszokott módon, amikor valaki még magától is sajnál valamit, sokkal inkább úgy, hogy a gyógyszerész és felesége válogatott ételeket és italokat enged meg magának. „Amikor arról van szó, hogy embertársait támogatni kellene, a gyógyszerész szíve és háza zárva maradt. A szegények és nyomorultak nyugodtan továbbmehettek ajtója előtt, mert sohasem kaptak egy fillért sem."

Raabe Kristeller nevű gyógyszerésze szerény, ezért mindenkire megnyerő benyomást tesz: „A világot sőt még egy darabkáját sem tudná meghódítani, de amit adnak neki, azt köszönettel elfogadja, a falunknak ő tényleg ...áldás." *Carl Améry* (1978) Homais-ét a lehorgasztott fejű Charles Bovary úgy látja, mint „derék embert és jóbarátot", egyidejűleg azonban mint fukar lényt, aki „a pompás temetésről és mindenekelőtt a drága bársonyok költségeiről lebeszélte." Ikey Schoenstein gyógyszerészt *O. Henry* Szerelmi bájital (1904) c. regényében, az east side-i A kék fényhez címzett gyógyszertár éjszakai ügyeletesének az ügyfelek barátjának nevezi. Nála a gyógyszerész „ahogyan ez szokás, tanácsokat osztogat, valóságos gyóntatóatya, rátermett és szolgálatkész misszionárius, tanító, akinek titokzatos mesterségét az emberek tisztelték, de akinek gyógyszerét gyakran az utcai lefolyókba öntötték anélkül, hogy kifizették volna."

A patikust többször különcként és bolondként is ábrázolták az irodalomban. „Az emberek hóbortos valakinek gondolták, akinek nem sok van a fejében, de semmiesetre sem tartották tudatlannak." *(Jean Paul). Heiberg* Tiburtius gyógyszerészét az ügyvéd rendes embernek tartotta, „természetesen egy kissé különcnek, mint minden gyógyszerészt." *Ricarda Huch* Dominik nevű gyógyszerészének emberismerete éppoly rossz volt, mint a világról alkotott nézetei és a tudományokban való tájékozottsága. Egész kutatásvágya egy fiatal lány iránti szerelméből, majd később egy ehhez a lányhoz hasonló asszony iránti vonzalmából alakult ki. Anélkül, hogy érzéseit az asszonynak megvallotta volna, elhagyta, hogy festéktalálmányának kifejlesztése után gazdagon és sikeresen visszatérjen hozzá és nőül vegye; közben azonban az asszony meghalt. „Akkor értette meg, hogy minden, aminek kez-

dettől fogva örült, amit erre az álomra felépített, most összetört. Mi értelme volt hát a lemondásnak, nélkülözésnek, munkának és kuporgatásnak? Most olyan az élete, mint eddig, és az egész, a teljes egész hiábavaló volt."

Hogy a gyógyszerész veszélyeknek van kitéve, hogy irracionális cselekedetekre hajlamos, sőt nem riad vissza törvénytelen, immorális tevékenységtől sem, azt a reneszánsztól a jelenkorig elbeszélésekben és regényekben többször megírták. A gyógyszerész tudását a betegek kárára használhatja fel. Másrészt, laikusok a gyógyszerészi ismeretek segítségével bűntetteket követhetnek el (kriminálregények).

Boccaccio Ninettája hűtlen szerelmesét, Restagnone-t egy dörzsölt öreg görög méregkeverőnő segítségével teszi el láb alól, ebben Saladin, ez a sötét figura mágikus erejével segítségére van. *Hoffmann* Scuderi kisasszonyának gyógyszerésze, Glaser és a vele együtt dolgozó olasz Exili sem a bölcsek kövét kutatja, hanem egy olyan mérget, amelyet nem lehet kimutatni: „Végül sikerült olyan kiváló mérget készíteni, amely szagtalan, íztelen, vagy azonnal vagy lassan öl, de semmilyen nyomot nem hagy az emberi testben."

Világnézet és hobbi

A felvilágosultság és a haladás híve Homais gyógyszerész *(Flaubert)* rábeszéli barátját Charles Bovaryt egy akkor Párizsban bevezetett dongaláb-műtétre, „hogy Yonville is haladjon a korral." A műtét nem sikerül, súlyos üszkösödés lép fel és a lábat amputálni kell. A gyógyszerész ennek ellenére kitart ama meggyőződése mellett, hogy maga a tett haladó volt, de az orvost ezzel nem tudja megvigasztalni: „A mi gyógyszerészünk okos ember. De mit használ minden életbölcsesség, ha a beteg meghal." Homais-nek ideológiai meggyőződése miatt gyakran van Bournisien abbéval nézeteltérése. „Én a kormány helyében arra buzdítanék, hogy minden pap havonta egyszer, eret vágasson magán. Bizony, Madame Lefrancois, minden hónapban egyszer, a rend és az erkölcs érdekében." Homais-nak egy istene van, ha ez nem is a bibliai isten: „Az én istenem Szókratész, Franklin, Voltaire és Béranger istene." Homais gyógyszereket és felvilágosító tanácsokat ad Emma Bovary-nak, az abbé viszont vallási tudásával segíti. Bovaryné öngyilkossága után együtt virrasztanak a halott mellett, de ebben a helyzetben megint csak a cölibátuson, bérmáláson és gyónáson kapnak hajba.

A regénybeli gyógyszerésznek nemcsak a tudományhoz van kifejezett hajlama, hanem a művészethez és az irodalomhoz is. Homaisnek „gazdag könyvtára van, amelyben a legjobb szerzők megtalálhatók: Voltaire, Rousseau, Delille, Walter Scott." *Heyse* (1830–1914) Nobel-díjas (1910) német író Minden csúcs felett című könyvének Theobald Stieglitz nevű gyógyszerésze verset ír, és költeményeit, melyek Bruno von der Aue név alatt jelennek meg „tompa síri hangon adja elő."

Hajlama van a versírásra a nemesi származású gyógyszerésznek is, *Jakob Wassermann* Csóktalan ajkak című művében. „Mindig suttogott és vizionált. Egyénisége sajátságosan tiszta, lágy, étvágyra ingerlő és a friss vajra emlékeztet. Maga a művészet, és ezt simulékony és kellemes természetének köszönhette. Állandóan úgy ment az utcán, mintha azt mondaná: Nézzétek, milyen ábrándos vagyok!"

Kristeller gyógyszerész *(Raabe)* képgalériájának kincsei között Dürer egyik rézkarca is megtalálható. Irodalmi hajlamú, finomkodó és a régies költemények iránt érdeklődik. Paustian gyógyszerész viszont, *Klabund* A betegség című elbeszélésében: „véleményt tudott mondani Schlegelről, J. Ch. Güntherről és Gotfried Kellerről, egyszóval a szép, de régmúlt irodalomról. A kortárs irodalomban azonban kevésbé lelte örömét." Teodoro Madureira *(Amado,* Flor asszony két férje) viszont jól játszott hangszeren és lelkes fagottjátékosként ismerték.

Betegség és halál

A gyógyszerész, hivatásából eredően az emberi betegséggel, szenvedéssel és a halállal nap mint nap találkozik, emellett ő maga is lehet beteg. A gyógyszertári levegőtől való fertőződés veszélyére az irodalomban többször is rámutatnak. Paustian gyógyszerész és felesége *(Wassermann)* tüdőbetegek, ezért Davosba indulnak, és ott a Szép kilátás nevű panzióban laknak. „Tüdőbetegek voltak, akiket a betegség áttetszővé, üvegszerűvé tett és mintha belsőleg is megváltoztak volna. Minthogy eredményes pneumothorax kezelést kaptak, a panzió lakói kedélyes élcelődéssel Pneumo-nak és Thorax-nak nevezték őket."

Carson McCullers Óra mutatók nélkül (1971) című regényében megindítóan ábrázolja egy rákban szenvedő gyógyszerész betegségének előrehaladó folyamatát és a patikus halálát. Malone, a beteg először lázadozik sorsa ellen, később beletörődik. A kórházban mohón kap a bibliotérápia lehetősége után. Mivel nem eléggé művelt, Kierkegaard-t a kölcsönvett Halálig tartó betegség című könyv szerzőjét sem ismeri. Ám az író mondatai rögtön megfogják és később, halálánál nagy segítségére vannak. Legmélyebben a következő figyelmeztetés érinti meg: „Ha már meg kell halnom, legnagyobb veszély, hogy oly csendben múlok el, mintha semmi sem lettem volna; minden más hiány – ha elveszíteném a karomat, vagy egyik lábamat, öt dollárt, a hitvesemet stb. – bizonyára feltűnne valakinek." A gyógyszerész szemléletét csak a betegség változtatja így meg, mert amíg dolgozott, másként gondolkozott: „Ha Malone nem lett volna gyógyíthatatlan beteg, ezek a szavak csupán meddő szavak maradtak volna, hiszen ő könyvért a kezét soha ki nem nyújtotta volna."

Metafora és szimbolika

Az irodalom sohasem egyszerű másolás csupán, hanem ábrázolása mindig jelent valamit. Irodalmi közegben a gyógyszerész és a gyógyszertár metafora, amely szimbólummá, ideává vagy sok másféle fogalommá változik. A gyógyszerész jelentheti a takarékosságot és rendet, az emberek szeretetét és a természet iránti érdeklődést, de jelentheti a haszonlesést, hóbortosságot, a kutatási és művészi hajlamot is.

Azoknak a neveknek, melyeket a gyógyszertárnak adtak, részben vallásos szimbolikájuk van: *Thomas Mann,* Doktor Faustus című művében a gyógyszertár neve Szent hírnök Krisztus mint gyógyszerésznév megjelenítése éppoly régi az európai szellemiség és kultúra történetében, mint a Christus Medicus fogalom. A két mártír: Szent Kozma és Damján számos ábrázolása a gyógyszerészi és orvosi pálya közelségére és rokonságára emlékeztet.

Vallásos szimbólum a gyógyszerész, *Jean Paul* Az üstökös című könyvében is: a fiatal őrgróf valójában Krisztus, a herceg pedig az Isten; sok utalás bizonyítja ezt: „orrát tizenkét sebhely díszíti, feje körül valamilyen glória látható."

A gyógyszerészi tevékenység is szimbólummá magasztosulhat. Például, Homais a patikus, laboratóriumának a Kapernaum nevet adja: „Órákat töltött el teljesen egyedül, szignálással, impleálással, vagy csomagolással foglalkozott. Nem úgy nézett erre a helyiségre mint egy szokásos raktárra, hanem szentélynek tekintette és innen kerültek ki azok a saját kezével készített pilulák, tinktúrák, egyéb gyógyszerek, gyógyszeres oldatok és mixtúrák, melyek őt az egész környéken híressé tették."

Ludolph gyógyszerészsegéd *(Bechstein,* 1835) egy életelixír feltalálásáról álmodozik: „Ludolphot nagy öröm érte, mert azt álmodta, hogy gyógyszertárat nyit, egy olyan egészen kicsit, sokkal egyszerűbbet, mint a homeopátiás gyógyszertárak és ott csak egy edény lesz és abban egyetlen gyógyszer. A tartályon nagy aranyozott betűkkel ez áll majd: ÉLETELIXÍR. Ebben a kis patikában csak egyetlen segéd dolgozik majd, sajátmaga, meg egy laboráns és minden emberen segíteni fog azzal, hogy a haláltól megszabadítja őket."

Mindenesetre, az ételelixírhez mély értelmű kettősség tartozik. Méreg és gyógyszer egymásból erednek, söt az egyik átváltozhat a másikká. *Umberto Eco* regényében (A rózsa neve) joggal mondhatja: „A gyógyszer és méreg közti határ nem megszabott, a görögök mindkettőt farmakonnak nevezték." *Paracelsustól* ered az ismert klasszikus mondás: „Egyedül a dózis az, ami eldönti, hogy a szer méreg-e."

Kalandozás térben és időben

A korszak és a hely irodalmi szövegekben meghatározza a gyógyszerész ábrázolását. A reneszánsz és a barokk tudatosan eltúlozza a gyógyszerész, de az orvos groteszk és hátrányos oldalait. Quevedo álmában egyszer így fogalmaz: „Nincs nagyobb bestia, mint ez a gyógyszerész. Ő a doktorok cinkosa; azok adnak lovat alá." Gargantuá-nak (Gargantua és Pantagruel; *Rabelais)* a gyógyszerészet tudományát is oktatják, különösen rossz időjárás esetén: „Ahelyett, hogy a szabadban botanizálgatna, drogériákat, gyógynövény-kereskedéseket és gyógyszertárakat látogat és a legnagyobb figyelmet a gyümölcsöknek, gyökereknek, leveleknek, gyantáknak és különböző magoknak szenteli, nézegeti az ismeretlen kenőcsöket és megtanulja készítésüket, de azt is hogyan kell hamisítani ezeket." *Grimmelshausen* így gúnyolódik A kalandos Simplicissimus (1669) című művében: „Sokan istenítik az orvostudományt, de megélhetésüket a gyógyszertárban keresik."

A romantika a prózának költői szárnyakat adott és ez különösen impresszív *Jean Paul* Az üstökösében. A történelmi kornak megfelelő a gyógyszerész ábrázolása *Walter Scott* különböző regényeiben, például A vörös Rob (1818) című művében, melyben egy gyógyszerész–sebész működését írja le a 18. századi Glasgow-ban. Az apát című könyvében (1820) egy Stuart Mária-korabeli skót orvos munkahelyéről olvashatunk, amely fűszerkereskedés-lerakattal és kémiai üzemmel is kapcsolatos. Titkos házasság (1821) című művében viszont az látható, hogyan szintetizálódik a gyógyszerészet, orvostudomány, asztrológia és az alkimia *I. Erzsébet* Angliájában; a Nigel jussa (1822) c. irodalmi alkotásban egy londoni 17. századi gyógyszertárról esik szó, melynek tulajdonosa orvosként is tevékenykedik. Romantikával átszőttek *Bechstein* gyógyszertári témájú elbeszélései; például Ludolph félni kezd, amikor a Salamon király gyógyszertár eldugott kamrájában az Axungia Humana (Emberzsír) feliratú régi tégelyt megpillantja: „Vajon ha egyszer az a szegény bűnös, akitől a zsír származik, betéved a pincébe, nem fogja-e saját tulajdonát visszakövetelni?"

A realizmus és naturalizmus a mindennapok történéseihez kapcsolódik, de ábrázolja a valóság árnyalatait, emellett a gyógyszerészek társadalmi helyzetére is fontos utalásokat tartalmaz. Megmutatja, hogyan viszonyul a gyógyszerész a medicina természettudományos alapjaihoz. E művekben az egyén és társadalom negatív oldalai is tükröződnek. *Luigi Gamegna* poszthumusz műve (La Speciaria di Sant' Eusebia) a 17. századi Itáliába enged bepillantást, *Samuel Lover* Handy Andy című művében (1842) pedig a korabeli Írországba látogathatunk. *Leszkov, Turgenyev, Dosztojevszkij, Tolsztoj* és *Csehov* elbeszélései és regényei az orosz viszonyokat a maguk teljességében ábrázolják, de a gyógyszertárra és a gyógyszerész alakjára csak érintőlegesen fordítanak figyelmet.

A 20. század különböző aspektusokból ábrázolja a magánéleti szituációkat és a társadalmi kontextusokat. *Jorge Amado* Dél-Amerikába vezet bennünket (Flor asszony két férje). Egy prágai gyógyszertárat mutat be *Hašek* (Egy régi drogéria, Kamillacseppek) A történelmi változások során más lesz ugyan a gyógyszertár külleme, de a régi idők emlékei gyakran fellelhetők, mint például *Penzoldt* Szerecsenpatika című regényében (1938): „Az üzlet bolthajtásán még látszottak azok a gyűrűk, melyeken egykor kitömött krokodil lógott. Adrian apja még látta ezt. De a krokodil már rég a kertben pihent (amin vasúti töltés haladt át), mert Adrian még gyermekként, mint hasznavehetetlen dolgot mélyen a napraforgók alá temette. Most ott feküdt és fölötte vonatok robogtak át." A jelenkor irodalma azonban a modern világ diadalát egy kicsit sajnálja is. Az Ellenvarázs című regény gyógyszerésze *(Muschg,* 1967) tiltakozik a tervezett új út kialakítása ellen: „Lelki szemeivel látta, amint a hatsávos autópálya a kenőcstégelyek helyén vezet át és egy piciny fájdalmat érzett annak hiányáért, amit ő gyógyszertári csevegésnek nevezett."

Perspektívák

A patika és a gyógyszerész nemcsak az irodalom és művészet kedvenc témája, hanem a kétféle ábrázolás között belső összefüggés van. Gyógyszertári művészetről beszélni éppoly indokolt, mint a gyógyszertárról, mint művészetről, mindkettő lehet igaz vagy hamis: „Bizonyára, szakította félbe Homais, éppúgy van rossz irodalom, mint ahogyan rossz gyógyszertár is létezik" *(Flaubert)*. A viselkedés, tanácsadás és a ráhatás művészete a gyógyszerész számára rendkívül fontos.

Már a gyógyszertárak nevei: Fehér angyal, Salamon király, Fehér hattyú, Kék fény is irodalmi értékűek. A kapcsolat ezek között és a vendéglők és éttermek nevei között éppen úgy észrevehető, mint az orvosi rendelők és a kórházak nevétől való különbség. Mert melyik orvos adna kórházának, vagy rendelőjének hasonló költői nevet?

A gyógyszerészet és az irodalom terápiás kapcsolatban van egymással. Az irodalmi szövegek gyógyítólag hatnak; magát az irodalmat az írók gyakran hasonlítják valamilyen gyógyszerhez. *Montesquieu* például a Perzsa levelekben (1721) a következő biblioterápiás rendszert javasolja: Arisztotelész hashajtó, a regények, emlékiratok és köszöntőbeszédek hánytatószerek, a filozófiai és teológiai írások viszketés, ótvar, nemibetegségek és álmatlanság ellen hatnak. *Jean Paul* (Dr. Katzenberg fürdőhelyi utazása) szerint a vígjátékok bronchitis, reumatizmus és hányinger ellen hatásosak, a tragédiák viszont májbetegséget, sárgaságot, tüdőmegbetegedéseket vagy bélgörcsöket okozhatnak. *Thomas Mann* Varázshegy-ének (1924) Settemberinije „az összes lehetséges konfliktussal kapcsolatos világirodalmi remekmű szintézisét és analízisét" tervezi. *Erich Kästner* Lírai házipatika című művében (1936) pedig a humor, düh, közömbösség, irónia, elmélkedés és túlzás antitoxinját szeretné megtalálni.

A gyógyszerész és irodalom témájának biográfiai dimenziója is létezik. Sok orvos egyúttal író, vannak gyógyszerészek, akik egyben az irodalom területén is működnek vagy írók, akik a gyógyszerészetben tevékenykednek. Híres példa erre *Ludwig Bechstein, Theodor Fontane, Ibsen, Georg Trakl, Agatha Christie* és magyar vonatkozásban *Örkény István*.

Nem kell azonban gyógyszerésznek lenni ahhoz, hogy valaki a patikusról hozzáértő módon írjon. A gyógyszerész, patika és gyógyszer reális átélése megjelenhet oly kifejező irodalmi szövegekben is, amelyek szerzője nem gyógyszerész. *Wilhelm Raabe* A vadember című gyógyszerészi témájú elbeszélését 1873-ban Harzburg-fürdői nyaralása idején írta, amikor súlyosan beteg lányának gyógyszereiért gyakran kellett a bündheimi gyógyszertárba mennie.

E kis írás befejezéséül térjünk vissza a lényegi kérdésre. Hat-e annyira a gyógyszerész tevékenysége az irodalomra, mint amennyire az orvosi ténykedés az irodalmi műveket befolyásolja? A lényegre *Fontane*-nél bukkanunk, aki egyik levelében így ír Mete nevű lányának, 1889. szeptember 14-én: „Ibsent illetően még azt az igen találó megjegyzést kell elmondanom, amit Emil Rittershaus (aki tegnap látogatóban két és fél órát töltött nálam) róla mondott. – Nem vette észre, kérdezte, hogy Ibsen mindig olyan, mint a gyógyszerész; valahogy nem tud ettől a figurától megszabadulni, így az minden darabjában és cselekményében elő-előbukkan. Valamilyen apró gyógyszerész állandóan ott leskelődik nála és ugrásra készen áll, hogy a dolgokba beleszóljon. – És ez tökéletesen így van, ezen nevetnem kellett márcsak azért is, hogy a hahotával saját meglepetésemet palástolni tudjam."

Ha mindez igaz, kíváncsivá tesz, hogy vajon a mi híres írónk, *Örkény István* gyógyszerész-koboldját, ha egyáltalán van ilyen, hol lehet tetten érni. A meggyőző tényekkel találkozni nem könnyű. Mégis, a közérthetőség kedvéért válasszuk az Egyperces novellák Fasírt című írását „A megdarált húst összedolgozzuk tojással, tejbe áztatott zsömlével, sóval, borssal és forró zsírban, vagy olajban húspogácsákat sütünk belőle." Eddig mindez akár orvosi recept is lehet, de máshol sok helyen rábukkanunk hasonlóra: a zivatar utáni dombos táj látványánál (Leltár), katonai utasítás formájában (Kivégzési szabályzat), egy mulatságos társasjátéknál (Játékszabályok), az átszállójegy anatómiájával foglalkozó írásban (Mi mindent kell tudni), vagy a cseresznyepaprika-koszorú analízisénél (Az élet értelme). Ám amikor a fasírt lege artis elkészült, képzeletbeli szignatúrájára meghökkentő gyógyszerészi utasítás kerül: „Figyelem! Nekünk emlősöknek nem mellékes kérdés, hogy mi daráljuk-e a húst, vagy bennünket darálnak-e meg."

IRODALOM

1. *Engelhardt, D.*: Dtsch. Apoth. Ztg *133*, 29 (1993) és az abban szereplő citátumok

G. Stájer: ***Pharmacy and pharmacist in novels and short stories.***

(Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem, Gyógyszerésztudományi Kar, Szeged, Zrínyi u. 9. 6720)